

نخه برگزاری و سرفصل کارگاه‌های دوره جامع نسخه‌شناسی

دانش و اندیشه ایرانیان به همراه ذوق و هنر هنرمندان ایرانی در قالب کتاب آثار باشکوهی را بوجود آورده که بسیاری از آنان زینت بخش موزه‌ها، کتابخانه‌ها و مجموعه‌های دنیاست و مایهٔ مباهات ما ایرانیان.

شناخت هنرها، تکنیک‌ها و محتوای کتاب‌ها (کتاب‌شناسی) و مرقعات و همچنین نگهداری، مرمت حفاظت، طبقه‌بندی و فهرست‌نویسی این آثار گرانبهانه تنها در جهت پاسداشت تلاش گذشتگان امری لازم و ضروریست بلکه باعث ارتقاء این هنرها در زمان حاضر است. از سوی دیگر نگهداری و ثبت و ضبط و پژوهش در باب این آثار به نوعی حفاظت از هویت، فرهنگ و تاریخ این دیار است.

بدیهی است کتاب‌شناسی، مرمت با قاعده، فهرست‌نویسی و نگهداری این آثار نیاز به کارشناسان خبره دارد؛ از این روی موسسه کتاب‌آرایی ایرانی علاوه بر فعالیت در زمینه‌ی انجام نسخه و مرقع خطی و آموزش هنرهای کتاب‌آرایی، دوره‌ی جامع نسخه‌شناسی را با مشورت و بهره‌گیری از هنر و دانش جمعی از بهترین‌های حوزهٔ نسخه‌شناسی تدوین کرده است که از تابستان ۱۴۰۰ به اجرا در می‌آورد:

* این دوره با همکاری موزه رضا عباسی، موسسه کتابخانه و موزه ملی ملک، مجموعه‌ی نسخه‌شناسی و نسخه‌پژوهی فرهنگستان هنر و مجموعه‌ی فرهنگی هنری آسمان برگزار می‌شود.

* تمامی امور اجرایی برگزاری دوره اعم از اطلاع‌رسانی، ثبت‌نام و... به عهده‌ی موسسه کتاب‌آرایی ایرانی است.

* طول دوره برای ۱۷ کارگاه یک سال است و ترم‌بندی آن بصورت فصلی (تابستان، پاییز، زمستان، بهار) است که برنامه هر ترم بصورت جداگانه اعلام می‌شود.

* کارگاه‌ها بصورت مجازی، حضوری - مجازی یا حضوری، بسته به شرایط کارگاه و نظر استاد برگزار می‌شود. شرایط برگزاری هر کارگاه بصورت جداگانه اعلام می‌شود.

* کارگاه‌های حضوری در موسسه کتاب‌آرایی ایرانی، موزه رضا عباسی، موسسه کتابخانه و موزه ملی ملک یا مجموعه فرهنگی هنری آسمان برگزار می‌شود.

* کارگاه‌های مجازی در بستر نرم افزار ادوبی کانکت برگزار می‌شود.

* ارزیابی هنرجویان بنا به نظر و روش استاد کارگاه انجام می‌شود و گواهینامه‌ی هنرجو با امضای استاد و مهر و امضای موسسات مشارکت‌کننده و درج نمره‌ی قبولی (کمی یا کیفی) صادر خواهد شد.

* مدرک جامع نسخه‌شناسی برای هنرجویانی صادر و در مراسمی اعطا می‌شود که همه‌ی ۱۷ کارگاه را با موفقیت گذرانده باشند.

* علاقمندان به مباحث نسخه‌شناسی می‌توانند بسته به نیاز آموزشی و پژوهشی خود در هر کدام از کارگاه‌ها شرکت کنند و گواهینامه‌ی همان کارگاه را دریافت کنند.

* از هنرجویانی که مدرک جامع دریافت می‌کنند در پروژه‌های فهرست‌نویسی و پژوهشی موسسه دعوت به همکاری خواهد شد و یا به مراکز مرتبط معرفی خواهند شد.

* هفده درصد از کل شهریهٔ پرداختی هنرجویانی که موفق به دریافت مدرک جامع می‌شوند در پایان دوره به آنان بازپرداخت خواهد شد.

اتحادیه ملیان

جلد سازی و صحافی سنتی

نظری - عملی
۸ جلسه

نظری:

- شناخت انواع جلدهای ایرانی (مقوایی، چرمی، تیماج، سوخت، ضربی، روغنی، معرق، پارچه ای، ترمه، سوزنی)
- جلدهای عربی، جلدهای ترکی، جلدهای اروپایی، جلدهای ماورالنهری
- مشخصات بافت انواع چرم های جلد نسخه های خطی
- تزئینات جلد و ابزارهای مورد استفاده در انجام تزئین.
- انواع آستر و درون جلدها
- آشنایی با صحافان و مهرهای مورد استفاده
- رابطه و کاربرد جلد با موضوع کتاب

عملی:

انجام انواع دوخت و دوز کتاب، شیرازه، ساخت مرقع، ساخت انواع جلد ها (روغنی، ضربی، مشبک و ...)

اتحادیه ملیان

شناخت و ساخت کاغذ

نظری - عملی
۸ جلسه

نظری:

- پیدایش کاغذ در قلمرو و تمدن اسلامی
- بررسی و شناسایی الیاف کاغذهای قدیم و جدید
- شناخت انواع کاغذ (سمرقندی، اصفهانی، خنابلغ، ختایی، دولت آبادی، کشمیری، فرنگی، هندی، ابری و ...)
- رابطه ی نوع کاغذ با قطع نسخه
- شیوه های حفظ و نگهداری کاغذ
- معرفی رسائل و منابع درباره ی کاغذ
- آشنایی با روش های سنتی و نوین کاغذسازی در ایران

عملی:

ساخت کاغذ، رنگ کردن کاغذ، آهار مهره کردن کاغذ، ابری سازی، قطاعی

حسن محمدی

کتاب آرایی و مکاتب تذهیب

نظری
۸ جلسه

- جلسه ۱: کلیات (هنرهای کتاب آرایی، مراحل انجام نسخه، مرقع سازی، شیوه های صفحه آرایی و مسطر کشی، پیشینه تذهیب، نقش و رنگ تذهیب، اصطلاحات تذهیب، انواع قالبهای تذهیب در نسخ خطی)

- جلسه ۲ تا ۸: مکاتب تذهیب

قرآنها ی اولیه / سلجوقی / ایلخانی / تیموری / شیراز / صفوی / قاجار

استاد‌عابدالدین شیخ‌الحکمایی

سند شناسی

نظری - عملی
۱۰ جلسه

* تعرف سندشناسی * طبقه‌بندی اسناد * آشنایی با انواع سند
* ساختار و ارکان اسناد * نمایه‌سازی اسناد * سندخوانی و اصطلاح‌شناسی
* آداب سندنویسی * عناصر تأییدی اسناد * خطوط و آرایه‌ها در اسناد

استاد‌عابدالدین شیخ‌الحکمایی

مهر شناسی

نظری - عملی
۸ جلسه

* پیشینه و کاربردهای مختلف مهر * تحول معنای مهر کردن
* کاربرد مهر در اسناد و نسخ خطی * مهرهای جوهری و رنگ در مهر
* اصول و قواعد مهرنویسی * تقدم و تأخر کلمات در مهرخوانی
* تحول شکلی مهر در گذر زمان * جایگاه ضرب مهر در گذر زمان
* منبع شناسی و مهرپژوهی * تمرین عملی خوانش مهر

استاد‌عابدالدین شیخ‌الحکمایی

خط سیاق

نظری - عملی
۱۰ جلسه

* پیشینه و پیدایش * ریشه‌یابی علائم * عدد عددی
* سیاق نقدی * سیاق جنسی * تمرین عملی سیاق نویسی و سیاق خوانی

دکتر مرتضی کریمی‌نیا

نسخه‌شناسی قرآنی

نظری
۶ جلسه

۱. مقدمات، اهداف، کارکردها/ منبع شناسی، مسئله شناسی
۲. مرور انواع خطوط قرآنی از آغاز تا قرن دهم هجری / مرور دوره‌های مختلف قرآن نویسی
۳. ویژگی‌ها و سیر تحول مصاحف حجازی و کوفی
۴. دسته‌بندی و شناخت انواع کوفی / مصاحف کوفی ایرانی / کوفی مشرقی
۵. اختلاف الأمصار و اختلاف قرائات (رسمی و شواذ) در نسخه‌های قرآنی / اختلاف رسم و ضبط، وعدالای در نسخه‌های قرآنی
۶. نسخه‌شناسی ترجمه‌های فارسی قرآن (همراه با مرور برخی تفاسیر فارسی)

دکتر حمیدرضا متیچ‌خا

مبانی کتابت و خوشنویسی

نظری
۸ جلسه

- * پیدایش خوشنویسی در صدر اسلام و آشنایی با خط کوفی
- * خط معقلی (بنایی) و ویژگی‌ها و کاربردهایش
- * آشنایی با ویژگی‌ها و کاربردهای خطوط ششگانه (نسخ، ثلث، رقا، توقیع، ریحان و محقق)
- * آشنایی با استادان خطوط ششگانه و فراز و فرود این اقلام
- * آشنایی با رسالات و متون کهن خوشنویسی
- * خاستگاه خطوط ایرانی و علل پیدایش خط تعلیق و کاربرد آن
- * پیدایش خط نستعلیق و دوره بندی‌های سبکی و استادان آن
- * پیدایش خط شکسته نستعلیق و دوره بندی‌های سبکی و استادان آن
- * بررسی خوشنویسی ایرانی در شبه قاره هند و عثمانی
- * آشنایی با خطوط تزئینی و تفرنی (گلزار، ناخنی، قطاعی و ...)

دکتر حمیدرضا متیچ‌خا

اصالت سنجی و نقل و جعل در نفایس خطی

نظری
۶ جلسه

- * آیین کتابت و نگارش در تمدن اسلامی و ایران
- * شناخت انواع نسخه‌های خطی (مسوده مولف، نسخه اصل، نسخه سماع شده، نسخه مقابله شده، نسخه هنری، نسخه منحصر بفرد، نسخه تکراری و ...)
- * آشنایی با اصول مستند نگاری نفایس خطی
- * بررسی متن و محتوای مجموعه‌ها و میزان انحصاری بودن رسالات و یادداشت‌ها و ...
- * بررسی همزمان بودن جلد نسخه، یکدست بودن خط، کاغذ، تزئینات و ...
- * مشخص کردن افتادگی، ادوار مرمت‌های پیشین و آسیب دیدگی و ...
- * روش‌های جاعلان در انجامه‌های ساختگی و افزودن نام کاتب، تاریخ کتابت، نقش مهر و تصدیق و یادداشت‌های الحاقی
- * بررسی ارزش گذاری آثار بر حسب متن و محتوا و تعداد نسخه‌های بازمانده در جهان و ایران
- * بررسی ارزش گذاری آثار بر اساس مولف، مترجم، شارح، مالک پیشین، کاتب، نگارگر، صحاف و ...
- * ارزش گذاری نفایس خطی بر مبنای قیمتشان در خرید و فروش‌های پیشین و حراج‌های داخلی و خارجی

جلسه ۱:

تعریف نسخه / انواع دستنویس (کتاب، مرقع، بیاض، طومار، طغرا و ...) / اجزای فیزیکی نسخ خطی (جلد، آستر، بدرقه، عطف، شیرازه، کراسه‌بندی، کاغذ، خط و ...)

جلسه ۲:

اجزای داخلی نسخ خطی (رسم خزانه، فهرست مطالب، خطبه: "بسم الله، حمد الله، متن"، انجام، انجامه و ...)

جلسه ۳:

شناخت انواع نسخه‌های خطی (مسوده مؤلف، نسخه اصل، نسخه سماع شده، نسخه مقابله شده، نسخه هنری، نسخه املائی، نسخه کامل و مجمل، نسخه مشکول، نسخه مزور، نسخه منحصر بفرد، نسخه رونویسی شده و ...)

جلسه ۴:

اصطلاحات نسخه‌شناسی (ظهریه، تحریف، تصحیف، براءت استهلال، خطبه، بیت، هامش، رکابه، تشبیک و ...)

جلسه ۵:

انواع قطع کتاب و کاربرد آنها / آداب نسخه نویسی / اسلوب نگارش در میان کاتبان

جلسه ۶:

تاریخ نسخه‌های خطی و ادوار نسخه نویسی و اهمیت آن در تصحیح متون

جلسه ۷:

شناخت تسجیل و تصدیق و تملیک در نسخه‌های خطی / حاشیه نویسی در نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپ سنگی

جلسه ۸ و ۹:

شناخت کانونهای نسخه پردازی (ایران تا پایان قرن ۶، از آخر شش تا آخر ۸، از آغاز ۹ تا اواخر ۱۰، از اواخر ده تا ۱۲، قرن ۱۳، هند در قرن ۸ و ۹، از اوایل ۱۰ تا اواسط ۱۱، قرن ۱۲ و ۱۳؛ عراق و شام تا قرن هفتم، از اواخر ۷ تا ۹؛ آناتولی از آخر ۶ تا ۸، از آخر ۸ تا اواسط ۹، از نیمه دوم ۹ تا آخر ۱۲، و قرن ۱۳.

جلسه ۱۰:

سرگذشت دست‌نوشته‌ها و انتقال آنها / آشنایی با مهمترین مجموعه‌های نسخ خطی و اسناد فارسی و عربی در ایران و جهان

جلسه ۱۱:

عوامل موثر بر گسترش نسخه نویسی و رونق کتابت / آشنایی با تاریخچه ترجمه نسخ خطی

جلسه ۱۲:

سیر تحول اسامی و علائم در نسخ / تبدیلات و دگرگونی‌های زبانی و آوایی در نسخه‌های خطی / القاب مؤلفان و کاتبان.

جلسه ۱ و ۲:

آشنایی با روش تحقیق اسنادی و نسخ خطی (پژوهش های نسخه شناسانه "تطور کتابت، تطور تجلید، تطور تذهیب، تطور مواد سازنده نسخ خطی" پژوهش های متن شناسانه "گونه شناسی زبانی، تطورات ایدئولوژیک متون، خواستگاه های تولید متون و ارتباط آن ها با سایر متن ها")

جلسه ۳:

شناخت کتابخانه ها و مراکز نگهداری نسخ خطی

جلسه ۴:

روش های استفاده از منابع و مآخذ (روش های مبتنی بر منابع دیجیتال "آرشیوسازی و تنظیم لوازم تحقیق" روش های مرتبط با منابع فیزیکی "چینش و تنظیم منابع در دسترس")

جلسه ۵، ۶، ۷، ۸:

شناخت مراجع معتبر در شناسایی نسخه های خطی (فهارس، فهرستگان ها، کتاب شناسی ها، دایرة المعارف ها، دانشنامه ها، فرهنگ ها، زندگی نامه ها، آغاز نامه ها، انجام نامه ها) دو بخش چاپی و دیجیتال

جلسه ۹:

آشنایی با منابع جغرافیایی و تاریخی و تذکره ای (منابع عصری، منابع جامع غیر عصری، پژوهش های جدید)

جلسه ۱۰:

آشنایی با نگارش مقاله، رساله پژوهشی و پایان نامه در حوزه نسخ خطی

- جلسه نخست، هم نشینی موزه و کتابخانه: مجموعه سازی هدفمند، روایت پردازی در معرفی نسخ خطی، شناخت و جذب مخاطب، روش برخورد با نسخ خطی به مثابه یک اثر موزه ای.
- جلسه دوم و سوم: فن شناسی و آسیب شناسی نسخه های خطی، معرفی انواع روش های آزمایشگاهی در مواجهه با نسخه خطی.
- جلسه چهارم و پنجم: مستندنگاری نسخ خطی و تهیه داده های لازم برای تکمیل بانک اطلاعاتی نسخ و تفاوت با نسخه شناسی و کتاب شناسی.
- جلسه ششم و هفتم: شرایط و استانداردها و ابزارهای نمایش نسخ خطی، روش های جابه جایی نسخ خطی، ویژگی و استانداردهای مخازن نسخ خطی.
- جلسه هشتم: مدیریت بحران در مجموعه های نسخ خطی.

نظری
۸ جلسه

دکتر بهروز عوض پور / مبانی حکمی هنر ایرانی - اسلامی

بررسی صورت و معنا / آرایه / رنگ / خیال / خلاقیت / زیبایی و نقد در هنرهای کتاب آرایی
از منظر مشاء، اشراق و صدرایی

نظری
۱۶ جلسه

دکتر بهروز عوض پور / سبک‌شناسی در هنر ایرانی - اسلامی

ترم ۱: (۸ جلسه)

جلسه ۱: کلیات / جلسه ۲ و ۳: سلجوقیان / جلسه ۴ و ۵: ایلخانیان
جلسه ۶ و ۷ و ۸: تیموریان

ترم ۲: (۸ جلسه)

جلسه ۱ و ۲: صفویان (دور نخست) / جلسه ۳ و ۴: صفویان (دور دوم)
جلسه ۵ و ۶: افشاریان و زندیان / جلسه ۷ و ۸: قاجاریان.

(در این کارگاه در جلسات مربوط به هر دوره‌ی تاریخی، بعد از بررسی کلیات و سبک هنری آن دوره، آثاری از هنرهای کتاب آرایی و بطور ویژه "نگارگری" مورد بررسی قرار می‌گیرد).

نظری - عملی
۸ جلسه

تصحیح متون

دکتر بهمن یوسفی

- آشنایی با شیوه‌ها و مراحل تصحیح نسخه‌های خطی فارسی
- شناخت خطوط فارسی در سده‌های مختلف
- روشهای تصحیح نسخ خطی (شامل تصحیح بر مبنای نسخه‌ی اساس، تصحیح التقاطی، بینابین، قیاسی و ..)
- طبقات کاتبان / - اخلاق تصحیح
- صلاحیت تصحیح / - تصحیح مشترک
- ضرورت تصحیح در زمان حاضر / - گزارش نسخه بدلها در تصحیح
- مقدمه مصحح / - تعلیقات / - نمایه سازی
- عملی: / - تصحیح متن در کارگاه

بخش نظری:

– آشنایی با اصول و ضوابط فهرست‌نگاری نسخ خطی و طبقه‌بندی انواع نسخه‌ها
– شناخت عناصر کتابشناسی و توصیف متن نسخه، مؤلف و موضوع کتاب، حواشی و...
– شناخت عناصر نسخه‌شناسی: خط، کاغذ، جلد، آرایه‌ها، نگاره‌ها، مهرها و برافزوده‌ها ...

– آشنایی با انواع فهرست‌ها (نامگو، توصیفی و تحلیلی)

– آشنایی با تاریخ و روشهای فهرست‌نگاری صدساله ایران تا به امروز
– شناخت و تحلیل روشهای فهرست‌نگاران صاحب‌سبک در ایران: انوار، دانش‌پژوه، منزوی، افشار، اشکوری، حایری، ابن‌یوسف و ...

– آشنایی با فهرست‌نگاران غربی و فهرست‌های مهم در شبه‌قاره، ترکیه، اروپا و آمریکا و کشورهای عربی و روشهای آنان.

– آشنایی با روشهای فهرست‌نگاری نسخ علمی، هنری، مجموعه‌ها، جنگها و مرقعات

– آشنایی با انواع کاربرگه‌ها و فرم‌های نسخ خطی چاپی و برخط مورد استفاده در کتابخانه‌ها

– آشنایی با بانکهای اطلاعاتی نسخ خطی و مؤسسات نسخه‌پژوهی در ایران و جهان و منابع کتابشناسی و آزمایشگاهی فهرست‌نگاری

بخش عملی:

– نسخه‌خوانی و تقویت مهارت شناخت انواع نسخه و بخشهای آن در هر جلسه
– فهرست‌نگاری ۵۰ عنوان نسخه خطی در موضوعات مختلف

آشنایی با عوامل آسیب رسان به منابع آرشیوی و استانداردهای حفاظت و نگهداری.

آزمایشگاه بیولوژی (روشهای شناسایی عوامل بیولوژی)
روش های نمونه برداری
شناسایی میکروسکوپی و ماکروسکوپی قارچ ها

آزمایشگاه شیمی (روشهای درمانی)
روش های برطرف کردن الحاقات اضافی از آثار کاغذی
روشهای پاکسازی لکه های ایجاد شده بر روی کاغذ
روشهای آماده سازی محلول اسیدزا
روشهای اسید زدایی آثار کاغذی.
آشنایی با روشهای آفت زدایی محیطی و منابع آسیب دیده
باز کردن مرمت های قدیمی
نحوه ی تهیه ی تیشوهای چسب دار برای مرمت
تهیه ی چسب CMC برای مرمت
نحوه ی تهیه ی رنگ های گیاهی برای همرنگ سازی کاغذهای مرمتی

آشنایی با روش های مرمت
روش مرمت خشک
روش مرمت خیس
مرمت با کاغذ ۳۴ گرمی و چسب CMC

آشنایی با مرمت جلد های آسیب دیده

آشنایی با ساخت جعبه های حفاظتی

آشنایی با ابزار و مصالح در مرمت نسخ

شناسایی نوع مرکب دست نوشته ها